

HÖLLÜK KAVRAMI VE UYGULAMASI ÜZERİNE BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

Yusuf Ziya SÜNBUĞLÜ*

ÖZET

Türk kültür ikliminin hâkim olduğu coğrafyalardaki geleneksel doğum ritüellerinin uzunca bir süre tartışmasız bir parçası olan höllük, kolayca çamurlaşmayan, ince kumu andırsa da ondan farklı olan bir tür topraktır. İçerdiği kil nedeniyle yüksek oranda emicilik özelliği taşıyan höllük, bu özelliği ile çocuklarda pişiğe neden olan ıslaklığı gidererek, bebeğin ve dolayısıyla da annenin huzursuz olmasını engeller. Hayatın üç önemli geçiş aşamasından ilki olan doğum, öncesi ve sonrası ile sağlıklı birey gelişimini ilke edinir. Bu amacın gerçekleşmesine içerisinde bulunan şartlar etrafındaki çözüm metotlarından biri de höllük olup bu yönüyle azımsanmayacak bir fonksiyon icra eder. Bu doğrultuda, çalışmada öncelikle höllük kavramı üzerinde bazı tespit ve değerlendirmeleri takiben, kavramın sözlü kültür ürünlerimiz üzerindeki izleri bazı örneklerden hareketle dikkatlere sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, gelenek, görenek, doğum, höllük, anne, çocuk.

THE CONCEPT OF “HÖLLÜK” AND SOME FINDINGS AND EVALUATIONS ON ITS APPLICATION

ABSTRACT

Turkish cultural climate dominated geographies unchallenged for a long time which is part of the rituals of traditional birth easily not mud Holluk resembles the fine sand soil of a kind that is different from him. It contains a high percentage of clay bearing the Holluk absorption feature, this feature resolves dampness causing pişiğe children, infants, and thus prevents the mother's restless. The first of three important transitional stage of life births, and healthy subjects before and after the development of the principle that the realization of this objective as one of the methods of solution in the current circumstances surrounding the Holluk enabled and have performed a function, but in front of us, this aspect should not be underestimated. Accordingly, the study first identified and some of the reviews on the concept of Holluk, following the traces on the concept of oral culture in some samples of our products will be submitted to the attention movement.

Keywords: Turkish culture, traditions, customs, labor, Holluk, mother, child.

Bir toplumun, tarihsel süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özellikler bütününe kültür denir. Ait olduğu toplumun kimliğini oluşturan, onu diğer toplumlardan farklı kılan kültür, ilgili toplumun yaşayış ve düşünüş tarzı olmakla birlikte, temsil ettiği toplumun hayata bakış açısını ve o toplumun içtimai yasalarını bünyesinde barındıran yapısı ile de oldukça önemli bir işleve sahiptir.

Toplumdan topluma değişik özellikler sergilemekle, görelî bir yapı sergileyen kültür, birey davranışlarını yönlendirerek, toplumsal düzeni sağlayan, topluma kimlik kazandırarak toplumun dayanışmasında ve birliğinde de oldukça etkin rol oynamaktadır. Temsil ettiği toplumun geleceğini

---

* Yard. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Halk Bilimi, elmek: yzsumbullu@yahoo.com

muhafaza etmek için kendi özelliklerini koruyarak geliştirmek durumunda olan kültürü ilgili toplumun bütün ideallerinin ve sosyal kimliğinin bir sembolü olarak tanımlamak da mümkündür. Bünyesinde barındığı toplumsal yapının sağlıklı ilişkiler içerisinde, ne şekilde bir arada tutabileceğinin kodlandığı, maddi ve manevi olmak üzere iki farklı boyutu bulunan kültür, insan yaşantısından beslenen, durağanlıktan uzak, dinamik bir yapıdır. Bu dinamik yapı içerisinde değişime ve dönüşüme en açık uçlardan birisi göreneklerdir. İşte bu çalışmanın konusunu da bahsi geçen değişim ve dönüşümden payını alan ve kültür tarihimiz içerisinde uzun soluklu bir pratiğe de ad olan höllük kavramı ve bu kavram etrafındaki bir uygulama şekillendirmektedir.

Son zamanlara kadar, özellikle İç Anadolu ve Doğu Anadolu’da oldukça yaygın bir kullanım alanı bulmuş olan höllük: *Kundak çocuğunun altına koymak üzere hazırlanmış çok ince kum*¹. *Çocuğun altına konan toprak*². *Bazı yerlerde kundak çocuklarının altına bez yerine konulan toprak*³ anlamlarına gelmektedir.

Höllük kavramının etimolojisine ilişkin aşağıdaki yaklaşımlar, kavramın yukarıda yapılan tanımlamalardan anlaşılan işlevsel yönünü aydınlatarak olmakla dikkate değerdir. Aşağıdaki açıklamalardan hareketle, ‘Islaklık giderici’, ‘nem alıcı’ gibi anlamlara gelmesi yönüyle, höllüğün ‘öl’ isminden türetilmiş olduğu görülmektedir. Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it Türk adlı eserinde bu kavramı şöyle açıklamaktadır. “Öl: “öl nenğ= yaş nesne”. Bundan alınarak ‘öl ton’ denir, ‘yaş elbise’ demektir. Oğuzlar bunu bilmezler.” Kaşgarlı Mahmud’un bu açıklamasına eserin çevirmeni Besim Atalay şu notu düşmüştür. “Öl” kelimesi bugün Orta ve Batı Anadolu’da “yaş, nemli” anlamına kullanılmaktadır: “Toprakta öl yoktur” denir ki “toprakta nem yoktur” demektir. Beşikteki çocukların altına konulan toprağa “öllük” derler.⁴

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü’nde ise Türkiye Türkçesinde ıslak kelimesinin karşılığı olarak yaş, nemli ifadesi kullanılıyorken kelimenin Özbek Türkçesindeki karşılığı olarak ‘höl, nem’ Tatar Türkçesinde ‘dımlı, yiş, sulı’ Uygur Türkçesinde ‘höl, nem(lik)’⁵ ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. Kelimenin Özbek ve Uygur Türkçesi’nde doğrudan doğruya ‘höl’ ile karşılanmış olması ‘höllük’ kavramının yaşam coğrafyasını ve korunmuşluğunu sergilemek adına önemlidir.

Höllüğün içerdiği kil nedeniyle yüksek oranda emicilik özelliği taşıdığı, bu özelliği ile çocuklarda pişiğe neden olan ıslaklığı giderdiği ifade edilmişti ki höllüğün bu kimyası, ona bir bakıma ıslaklık giderici, nem emici bir fonksiyon kazandırmıştır. Veled Çelebi’den ve Mantıku’t-Tayr’dan alınan aşağıdaki kullanımlar da bu yaklaşımın desteklenmesi adına önemli olsa gerektir.

“Öl: yaşlık, nem, rutubet, toprak tayı.

Sıdk bağı biteydi gölünden

Kurmayaydı gölü ölüden (Veled. XIII-XIV.58)

Geçerem yüz bin deniz gibi gölü

Kim eteğime anın değmez ölü- Mantıku’t-Tayr, XIV.69)”⁶

¹ Efrasiyap Gemalmaz, *Erzurum İli Ağzları*, C.III, TDK., Yay., Ankara 1995, s. 175

² Ahmet Caferoğlu, *Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar*, TDK., Yay., Ankara 1995, s. 258

³ *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 1998, s. 1007

⁴ *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*, Çeviren: Besim Atalay, TDK Yay., Ankara 1998, s. 48

⁵ *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991, s. 358, 359.

⁶ *Tarama Sözlüğü V*, TDK Yay., Ankara 1971, s. 3075

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Derleme sözlüğünden yapılan aşağıdaki alıntı da höllük kavramının türediği ‘öl’ isminin Anadolu’nun muhtelif bölgelerindeki kullanım alanını sergilemekle dikkate değerdir.

“Öl: Toprağın nemi, tav. (Çay, Çığı, Dinar, Bolvadin-Af.; Uluborlu –Isp.; Salda Yeşilova, Çerçin, Başpınar, Tefenni –Brd.; Darıveren, Acıpayam, Sütçüler, Bekilli, Çal, Çöplü, Çivril, -Dz.; Çırpıköy, Bayındır –İz.; Söğüt –Bil.; Mihaliççik –Es.; Telin, Gürün –Sv.; Talas, -Ky.; Avanos ,Nş.; Bor –Nğ.; Mastat, Karaman, Ermenek –Kn.; Kaş, Alanya –Ant.; Bodrum, Milas –Mğ.⁷”.

Höllük yukarıdaki anlamlarına ek olarak halk arasında ak toprak, gök toprak, kızıl toprak, höllük gibi isimlerle de bilinir. Geleneksel Türk kültürü içerisinde özellikle küçük yerleşim merkezlerinde ve köy gibi yaşam alanlarında, doğumu takip eden 9 aylık süre içerisinde çocuk bezi fonksiyonu ile höllük kullanılmıştır. Aşağıda ayrıntıları ile belirtileceği üzere höllük tanecikleri iyice dövülüp toz haline getirildikten sonra, **pişik** vakalarında apış aralarına sürüldüğünde **pudra** görevi de yaptığı gibi soğuk algınlığı olan kişilerde de faydalı olduğu düşünülür. Günümüz insanının bakış açısına göre ilkel bir tedavi yöntemi olmakla birlikte, höllük uygulamaları, ilerlemiş tedavi metotlarının ve çocuk bakım yöntemlerinin yanında "koca karı ilacı" olarak bilinip değerlendirilse de dönemi itibari ve muhatapları nazarından değerlendirildiğinde ise yararı tartışmasız bir tabikatin da adıdır.

Höllük uygulamasının kültürel boyutunu daha belirgin hale getirmek adına doğum geçiş ritüeline kısaca göz atmak faydalı olacaktır. Bilindiği gibi doğum-evlilik-ölüm gibi geçiş aşamalarının tamamında ortak amaç, kişinin bu “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Böylece “geçiş” dönemlerinde kümelenen adetler, gelenekler, töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar, bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluşturur.

Geçiş aşamalarının ilki olan doğum, Türk toplumu açısından temel sosyal birlikteliğin esasını oluşturan aileye giden yolun vazgeçilmez bir parçasıdır. Toplumsal yapının çekirdeği olma niteliği taşıyan aile kurumunun devamında ve korunmasında, aileyi bir arada tutan etmenlerin yerine getirilmesi de önemli bir yer edinir ki bu etmenlerin en dikkate değer, neslin devamını sağlayacak olan çocuktur.

Öncesi, sırası ve sonrasıyla onlarca törensel uygulamayı da bünyesinde barındıran doğum ile birlikte çocuğun sağlıklı bedensel ve zihinsel gelişim sürecinin sağlanmasına yönelik yaklaşımlar da başlamış olur. Ebeveynler açısından bu sürecinin başarı ile gerçekleşmesi sürecinde yakın zamanlara kadar devreye giren tabikatlardan biri olan höllük ile karşılaşırız.

Höllük, doğum olayının yaklaşması ile birlikte ihtiyaçlar listesi içerisindeki yerini alır. Bu konuda tecrübeli kişilerin kolayca tanıyabileceği höllük toprağı belirlenen yerlerden çıkarılarak, çuvallarla evde depolanır. Depolanan bu toprak, eleklerden elenerek mercimek büyüklüğündeki parçaları ayrılır ki zaten höllük adı verilen asıl emici unsur da bu parçalardır.

Doğumla birlikte kundaklama da artık başlamıştır. Önceden hazırlanan höllükten ihtiyaç oranında alınarak, höllüğün metal veya kilden bir kap içerisinde ısıtılması sürecine geçilir. Höllük, şartlara göre tandır külünde veya ocakta bebeğin tenine zarar vermeyecek sıcaklığa ulaşıncaya kadar bekletilir. Kundak bezi üzerine konulan ikinci bir bezin üzerine, çocuğun pişik olması muhtemel yerlerine daha fazla oranda, uygun şekilde höllük yayılır. El ile iyice düzeltilen höllük toprağına bebeğin bel kısmından aşağısına temas edecek şekilde bir düzen verilir. Hazırlanan höllüklü kundak üzerine yatırılan bebek bu hal üzere titizlikle kundaklanır. Kundaklanan çocuk,

⁷ **Derleme Sözlüğü IX**, TDK Yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993, s. 3328

ılık denilebilecek höllük ısısı nedeniyle hem üşümez hem de idrarından kaynaklanan ıslaklık nedeniyle rahatsız olmayacağı için sık sık ağlamadığı gibi muhtemel pişik tehlikesinin de önüne geçilmiş olur. Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki höllük sadece çocuklar için değil doğumu takip eden ilk günlerde yataktan çıkması pek uygun görülmeyen loğusa tarafından da kullanılır⁸.

Sağlıklı bir evlat yetiştirme adına büyük gayret gösteren bir anne için çocuğunun her ne sebep ile olursa olsun ağlaması kadar üzüntü verici bir şey olmasa gerektir. İçerisinde bulunduğu imkânlar dâhilinde çocuğunun herhangi bir sebep nedeniyle huysuzlanması ve ağlamasının önüne geçmek adına annenin başvurduğu mani türü içerisinde de höllük kavramı ile karşılaşılıyor olmamız, bahsi geçen uygulamanın kültürel derinliğini sergilemek adına kayda değerdir.

Koşup elekçiden bir elek alsam

Sallana sallana höllük elesem

Kutnuya kumaşa beze belesem

Neyleyim boş duran kolu neyleyim

Nenni nenni demez dili neyleyim

Höllük aynı zamanda kışları uzun ve sert geçen Orta ve Doğu Anadolu insanının sınırlı imkanlar dahilinde çocuğunu koruması veya kendi tedavisi için başvurduğu bu anlamda türküsünü söyleyecek kadar yaşamında yer verdiği bir gerçektir⁹. Bir asker türküsü olarak bilinmekle birlikte geçmişte Erzurum'da dizilen aşağıdaki mısralar, bir özenişten değil, gerçek bir özleyişten kaynaklanıyor olmanın yanında geleneksel bir uygulamanın türkü formu içerisine kodlanmış hali olmakla şöyledir.¹⁰

“Eledim eledim höllük eledim,

Aynalı beşikte canân bebek beledim

Büyüttüm besledim asker eyledim,

Gitti de gelmedi canân buna ne çare,

Yandı ciğerim de canân buna ne çare.

Bir güzel simâdır aklımı alan,

Aşkın sevdasını canân sineme saran,

Bizi kınamasın ehl-i dil olan,

Gitti de gelmedi canân buna ne çare

Yandı ciğerim de canân buna ne çare.¹¹

⁸ Bu bilgiler, Fadime Sümbüllü (Memleketi: Erzurum, Yaşı: 62, Eğitim durumu: Yok, Mesleği: Ev hanımı, Kimden öğrendiği: Büyüklerinden) Sebahattin Ciran (Memleketi: Erzurum, Yaşı: 64 ,Eğitim durumu: İlkokul terk, Mesleği: Emekli, Kimden öğrendiği: Annesinden) ve Refika Alamur'dan (Memleketi: Erzurum, Yaşı: 71 ,Eğitim durumu: Yok, Mesleği: Ev hanımı, Kimden öğrendiği: Annesinden ve büyüklerinden) adlı kaynak kişilerden 2006 yılında tarafımızca derlenmiştir.

⁹ Metehan Özen-Bilge Özgör, “Höllük; Bir Anadolu Gerçeği”, İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 13 (2) Malatya, (2006), s. 131-133

¹⁰ Zeki Başar, *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Sevinç Mat., Ankara 1972, s. 104, 105.

¹¹ <http://www.bisohbet.com/form/eledim-eledim-holluk-eledim-erzurummuharrem-akkusyucl-pasmakci>

Bilindiği üzere türküler, icra edildiği ve yaygınlık kazandığı yörelerin sosyal yaşantılarını, kültürlerini, acılı ve sevinçli günlerini, özlemlerini ve bir kısım toplumsal olayı dile getiren, duyguları ve toplumun iç dünyasını harekete geçiren halk mahsulleridir. Hayat boyu yaşanan olaylara dayanan türküler, bu özellikleri ile uzun bir zaman dilimi içinde teşekkül özelliğine de sahiptirler ki türkülerin doğuşu kimi zaman gerçek ve yaşanan bir olaya, kimi zaman da dinî veya milli bir duygunun ön plana çıkarılması arzusunun bağlanabilir¹².

Yukarıdaki mısralarda yer alan höllük ifadesi de türkülerin kültürel mazimizin özünü yansıtmaya ve gelecek kuşaklara nakletme konusunda ne denli önemli bir işlev taşıdığına oldukça küçük bir göstergesidir. Yalnız bu çalışma açısından daha önemli olan acıklı türkü veya ağıt olarak adlandırılabilir olan bu eser ile birlikte höllük kavramının bir bakıma zamanlar ötesi bir boyut kazanmış olmasıdır.

Günümüz insanı için pek bir şey ifade etmeyen höllük, çoğu halk gerçeği gibi artık unutulma sürecini yaşamaktadır. Bilindiği üzere, artık aileler çocukları için mini, midi, maxi ve junior gibi çeşitlere ayrılan birbirinden farklı çap, fiyat ve markalardaki hazır bebek bezlerini kullanmaktadır. Elbette ki, başlı başına bir sektör olan bu ürünler, kullanıcılara büyük kolaylıklar sağlamanın yanında daha da hijyeniktir. Yalnız, sağlanan bu güvenlik ve kolay kullanımın bedeli, günde ortalama 6 pet kullanan bir bebek için aylık yaklaşık 50, yıllık ise 600 TL civarındadır¹³.

Ekonomik boyutu bir tarafa, kullanıcıları açısından büyük kolaylık sağlaması ve sağlıklı yapısı göz ardı edilemeyecek olan hazır bebek bezi ile kıyaslandığında tam bir özveri örneği olan höllük, geleneksel Türk aile hayatına ait muhtevası ile anne ve babaların çocukları için yapabileceklerine küçük bir örnek olmakla hatıralardaki yerini almıştır.

İlgili toplumun yarınları açısından kültürü oluşturan unsurların mevcut yaşam dilimi içerisinde, geçerli bir duruş sergileyip sergilememesinden ziyade bu unsurların bilinmesi ve kayıt altına alınması ilgili toplum açısından önemlidir. Halk hekimliği veya modern deyiş ile geleneksel tıp araştırmalarının hız kazandığı bir ortamda, kendi değerlerimizin güncellenmesi ve daha ilmi metodlarla araştırılmasının önemi daha olumlu bir ivme kazanmış gibi görünmektedir.

Bu anlamda, geleneksel yaşam tarzı ekseninde, toprağa dayalı üretim ilişkilerinin hakim olduğu dönemlerin kültürel hatıralarından biri olan höllük kavramından hareketle ele aldığımız bir kısım kültür ögesi, dün ile bugün ile bir bütünlük içerisinde ele alınması gereken kültür adındaki en hassas toplumsal yapı biriminin parçası olmakla karşımızdadır. Bu birimin, güncellenmesi uzunca bir dönem hayatımızın ayrılmaz parçası olan unsurları barındıran ürünlerin içerikleri ile milli kültür hafızasının canlı kalmasına yardım edecek olmakla ilgiye değerdir.

KAYNAKÇA

BAŞAR Zeki, **Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları**, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.

CAFEROĞLU Ahmet, **Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar**, TDK., Yay., Ankara 1995.

Derleme Sözlüğü IX, TDK. Yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993

Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I, Çeviren: Besim Atalay, TDK. Yay., Ankara 1998

GEMALMAZ Efrasiyap, **Erzurum İli Ağzları**, C.III, TDK., Yay., Ankara 1995.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991

¹² Mehmet Yardımcı, **Halk Şiiri, Aşık Şiiri, Tekke Şiiri**, Ürün Yay., İzmir, 1998, s. 56-58.

¹³ <http://www.radikal.com.tr/1998/09/24/ekonomi/ben.html>

ÖRNEK Sedat Veyis, **Türk Halk Bilimi**, Kültür Bak. Yay., Ankara 1995

ÖZEN Metehan-Bilge Özgör, “Höllük; Bir Anadolu Gerçeği”, **İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**,13(2), Malatya, (2006), s. 131–133.

Tarama Sözlüğü V, TDK Yay., Ankara 1971

Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 1998.

YARDIMCI Mehmet, **Halk Şiiri, Aşık Şiiri, Tekke Şiiri**, Ürün Yay., İzmir 1998.

<http://www.radikal.com.tr/1998/09/24/ekonomi/ben.html>

<http://www.bisohbet.com/form/eledim-eledim-holluk-eledim-erzurummuharrem-akkusyucel-pasmakci>.